

HEIMIR PÁLSSON

UPPSALAEDDA, DG 11 4to

Handrit og efnisskipan¹

ÞEGAR RÆTT ER UM Uppsalaeddu, þá gerð *Snorra-Eddu* sem varðveitt er í handritinu DG 11 4to í háskólabókasafninu í Uppsölum, snýst umræðan oftast um sjálfan textann og samband hans við aðrar gerðir verksins.² Ágætt yfirlit yfir textafræðilegar rannsóknir fyrri tíðar er að fá hjá Sverri Tómassyni í ritgerðinni Nýsköpun eða endurtekning (1996, 2–5) og skal ekki endurtekið hér. Minnt skal þó á að Edda er kennslubók og það er í eðli slíkra verka að vera í stöðugri endurvinnslu („work in progress“) og því er þess varla að vænta að auðvelt sé að setja upp eina ættarskrá fyrir öll miðaldahandritin. Um þetta kemst Sverrir mjög skynsamlega að orði:

[...] af athugunum fræðimanna er ljóst að textahefð verksins virðist vera af tveim rótum runnin og vandséð hvort rekja megi þær til eins sameiginlegs upphafs, verks Snorra Sturlusonar eða hvort það verk hefur verið frá öndverðu ein heild. Niðurskipan efnis í höfuðhandritunum er mismunandi og gæti verið vísbending um að ritstjórar í byrjun 14. aldar hafi sett verkið saman eftir tveimur eða fleiri handritum. (Sverrir Tómasson 1996, 3).

- 1 Guðvarði Má Gunnlaugssyni, Vésteini Ólasyni og Veturliða Óskarssyni á ég þakkir að gjalda fyrir samræður og lestur. Ónafngreindum ritrýni *Gripla* skal einnig þakkað fyrir góðar ábendingar, sem flestar hafa skilað endurbótum.
- 2 *Snorra-Edda* er varðveitt öll eða að hluta til í sex skinnhandritum frá miðöldum og einu pappírshandriti sem talið er afrit af 13. aldar handriti. Hér er þeim raðað í stafrófsröð, sem á rætur sínar að rekja einkum til Finns Jónssonar en aðrir hafa tekið eftir, og getið um mikilvægustu textaútgáfur: **A** AM 748 I b 4to; Jón Sigurðsson et al. 1852:397–494. – **B** AM 757 4to; Jón Sigurðsson et al. 1852:501–572. – **C** AM 748 II 4to. Jón Sigurðsson et al. 1852:573–627. – **R** *Regius*. GKS 2367 4to; Faulkes 1 og 2 1998, 1999 og 2005. – **T** *Trajectinus*. Utrecht 1374; van Eeden 1913 og Árni Björnsson 1975. – **U** *Upsaliensis*. DG 11 4to; Grape et al. 1977. – **W** *Wormianus*. AM 242 fol.; Finnur Jónsson 1924. – Sjöunda handritið er aðeins varðveitt í brotum, það er fimmtándu aldar afrit af Ormsbók og hefur skrásetningarnúmer AM 756 4to (sjá m. a. Finn Jónsson 1931: xvii). Eins og síðar verður dregið á er einnig ástæða til að nefna AM 257 8vo þar sem það er afrit af DG 11 4to.

Það er vitaskuld mikilvægt efni en hér verður samt horft á annað og hugsanlega áþreifanlegra mál: Samsetningu eins handrits og leitað skýringa á henni.³

Uppsalaedda er eina handritið sem getur um höfund og hefur almenna fyrirsögn og efnislýsingu:

bok þessi heitir edda. hana hevir fāman fetta fnozri furlo fōn eptir þeim hætti fēm her er fkipat. Er fyrst fra afvm ok ymi. Þar næft fkalldskap[ar mal] ok heiti margra hlvtā. Siþaz hātta tal er fnozri hevir ort um hak[on] konung ok fkula hertug[a] (Grape o.fl. 1977, 1).

Sverrir Tómasson benti á að þessi inntakaslýsing ætti heldur illa við:

Þessi efnisskipan kemur ekki heim við handritið sjálft því þar er texti Skáldskaparmála rofinn, fyrst með Skáldatali og síðan Lögsögumannatali fram til Snorra Sturlusonar og fyrir aftan Skáldskaparmál stendur Önnur málfræðiritgerðin, þá kemur Háttatal, sem er reyndar einnig í lausum tengslum við annað efni í Wormsbók, en þar stendur kvæðið á eftir málfræðiritgerðunum. Í Konungsbók fer efnisskipan næst því sem segir í Uppsalaabók. (Sverrir Tómasson 1992, 534).

Þetta er ekki tæmandi yfirlit. Sverrir nefnir ekki *Ættartölu Sturlunga*, sem fer beint á eftir *Skáldatali*, og eins og Krömmelbein síðar horfir hann framhjá því að *Vísaskrá Háttatala* á fol. 48r er sjálfstætt verk sem ekki byggir á vísunum sem síðan eru skráðar úr *Háttatali*.⁴ Mikilvægt í þessu sambandi er að hvorki *Skáldatal*, *Ættartala Sturlunga*, *Lögsögumannatal* né *Vísaskrá Háttatala* fá fyrirsagnir í handritinu og *Önnur málfræðiritgerðin* sérkennilega, eins og síðar verður nefnt. Þar eð engar fyrirsagnir eru í öðrum handritum *Eddu* er freistandi að draga þá ályktun að fyrirsagnir hafi ekki staðið í frumhandriti.

Sverrir Tómasson benti í áðurnefndri ritgerð frá 1996 á að mál-

3 Handritið DG 11 4to hefur verið blaðsíðusett „í senare tid“ (Thorell í Grape et al. 1977:ix) en þá er hlaupið yfir óskrifað fyrsta blað og verður því bl. 2 r bls. 1. Nokkur hefð er fyrir því að vísa í blaðsíður, ekki blöð í DG 11 4to og er þeirri hefð fylgt hér.

4 Bæði Thomas Krömmelbein (1992:114 og 120) og Guðrún Nordal (2001, einkum bls. 125) gefa ágæt efnisyfirlit yfir DG 11 4to. Meginviðfangefni þeirra er þó ekki að skýra tilurð handritsins. Lasse Mårtensson fjallaði um *Vísaskrána* í grein sinni 2010.

fræðiritgerðirnar fjórar sem fylgja eddutextanum í Wormsbók, Önnur málfræðiritgerðin í Uppsalaeddu, Þriðja málfræðiritgerðin í AM 757 4to og AM 748 4to og brotið úr Fimmtu málfræðiritgerðinni í síðastnefnda handritinu gæfu ákveðnar upplýsingar:

Þessi varðveisla getur ekki verið tilviljun. Hún er ávitull um að eddufræði hafi aðallega skipst í tvær höfuðdeildir, önnur hafði að geyma skýringar mál- og mælskufræði meðfram texta Snorra, hin þulur og ágrip kenningasmíðar. Á þann hátt var unnt að koma til móts við þörf innlendarar uppeldisstefnu í upphafi 14. aldar og síðar. Um þá stefnu fyrir ritunartíma handritanna skal ekkert fullyrt hér. (Sverrir Tómasson 1996, 6).

Kverin

Handritið DG 11 4to er talið skrifað snemma á 14. öld. Til þess benda bæði skrift og orðmyndir. Skrifari hefur greinilega tileinkað sér stoðhljóðið -u- en sýnir það einungis í öfugum rithætti svo sem *dótr*, *móðr* í stað *dóttur*, *móður*. Löngu í hljóðvarpshljóðin *ø* og *æ* eru fallin saman að ekki sé minnst á hin stuttu hljóðvarpshljóð *ø* og *ø*. Allt bendir til fyrri hluta fjórtándu aldar og heldur nær aldamótum. Skipar það handritinu sess meðal hinna elstu handrita Snorra Eddu, þ. e. a. s. GKS 2367 og AM 748.

Ekkert verður að sinni fullyrt um ritunarstað DG 11 4to, en margt bendir til Vesturlands, eða nánar Borgarfjarðar og Dala. Þar var veldi Sturlunga mest og frá þeim virðist margt efni handritsins komið. Með hendi aðalritara er á bls. 92 með villuletri svohljóðandi texti:

Gunnar á mik, vel má þú sjá mik. Ekki máttu taka mik. Ekki mun þat saka þik.⁵

Dextera scriptoris benedicta sit omnibus horis.⁶

5 Í bók sinni *Fagrar beyrði eg raddirnar* birti Einar Ól. Sveinsson þessa eigandaformúlu á fortítilsiðu en breytti hinu seinna *ekki í ella* og fór þar að tillögu Finns Jónssonar (*Smástykker*).

6 Sjá Grape, Anders, 1962, bls. 13. Stafrétt stendur hér: Gxn/bñ. b. mkc. xpl mb. þx [kb mkc. ꝥꝥꝥ. mbttx tcb mbc. ꝥꝥꝥ nxn þbt [bcb þkc. / ðfxtfrb [krkptprkf bfnfðkctb [kt pmnkbx_ hprkf.

Margt hefur verið reynt til að grafa Gunnar þennan upp. Finnur Jónsson hafði í AM-útgáfunni þau orð um að þarna væri á ferð „Sine dubio ... nomen possessoris, ejusdem scriptoris, sed qui fuerit, reperire nobis non contigit“ (1887, lxiv). Sama ár komst Finnur gætilegar að orði um eigaformúluna í *Smástykkur* þegar hann sagði:

Denne sætning eller en omtrent ligelydende findes meget ofte i yngre håndskrifter. Her har den dobbelt betydning, i det den 1) viser frasens forholdsvis høje ælde 2) viser, at håndskriftets første ejer (og skriver?) har været en *Gunnarr*, men hvem denne person er, er det næppe muligt med nogen bestemthed at sige. (Finnur Jónsson, 1884–1891:188–189).

Þrátt fyrir fyrirvara um að Gunnar verði ekki endurfundinn er Finnur samt á höttunum eftir honum, svo sem Müllenhof og Jón Sigurðsson áður. Beinist þá athyglin að Gunnari rásveini, vini Jóns murta (yngra).⁷

Anders Grape taldi sig reyndar ýta tilraunum til að finna Gunnar endanlega af borðinu með ágætum rökum:

Det förefaller [...] antagligt, att denna förmenta ägareanteckning – såsom sådan väl också rätt egendomligt placerad – icke är så att säga »original» av U-skrivaren utan av honom hämtats från annat håll – man kunde t.ex. gissa på den förlaga han använt för sin kopiering av 2:a grammatiska avhandlingen, vilken [...] går närmast före i vår volym. Att det är fråga om en kopia, härfor synes bl.a. tala det faktum att den upplösta lönnskriften företer former som *míc* (3 ggr), *þic*, *ecce* (2 ggr), *taca*, *faca*, alltså med en användning av *c*, som är U-skrivaren fullkomligt främmande. Viktigare är emellertid att här i lönnskriften användes en *f*-typ (*f*) stående på raden. För vår skrivare, som i vanlig skrift genomgående använder ags. *ƒ*, är den helt främmande utom i de fall, när han, så som sker i 2:a grammat. avhandlingen, har att så att säga särskilt framhålla en bokstav som sådan och då följer sin förlaga. Förekomsten i lönnskriften af detta *f* på raden får med andra ord säkerligen uppfattas som ett starkt indicium på att här diskuterade passus är kopierad från annat håll. (Grape, Anders, 1962a, 14).

7 Um þetta mál nægir að vísa til Grape (s.st) og rita sem þar er vitnað til.

Þetta er góð röksemdafærsla, fljótt á litið. En Lasse Mártensson bendir mér á að hún heldur ekki. Vissulega hefur skrifarinn haft fyrirmynd, en hún var fyrirmynd að villuletri og þar merkti *k i* og var þess vegna ekki nothæft til að tákna lokhljóðið *k*. Svipuðu hefur gegnt um *f*. Eyjaleturs-f stóð fyrir *e* (sbr. ꝥccꝥ = *ekke*).

Það eina sem ráðið verður af þessum orðum er að handritið var einhvern tíma í eigu Gunnars nokkurs. Handritið sjálft er hins vegar ágætur vitnisburður um ritbeiðandann. Hann hefur verið í góðum efnum, því skrifstofan hefur ekki þurft að horfa í skinn. Það kemur fram af auðum og hálfskrifuðum síðum.⁸ Ritbeiðandi hefur vafalítið verið tengdur Sturlungum eða af ættinni. Til þess benda viðaukarnir um ættartölu Sturlunga, lögsögumenn og skáld. Hugsanlega hefur hann átt heima í Borgarfirði eða a. m. k. haft aðgang að handritasafni Sturlunga.

Hins vegar kann Grape að hafa dregið rétta ályktun af rangri röksemdafærslu! Það er fleira sem sami skrifari hefur skráð með villuletri, og strax á eftir eigandaklausunni skrifar hann: „ðfxtfrb ꝥkrkptprkꝥ bfnðkctb ꝥkt pmnkbxꝥ hprkꝥ“. En þetta er latína, eins og fram er komið, og má leysa upp: *Dextera scriptoris benedicta sit omnibus horis, blessuð sé hægri hönd skrifarans um allar stundir. Rétt eins og eigandaklausan er þetta kunnuglegt og auðfundið á Gúgli. Þessi leóníska hexameturslína er sígild bæn skrifara við lok verka. Þar með er hún partur af því sem með grísku tökuorði er kallað colophon á ensku og er samkvæmt Dictionary of Etymology (Chambers) ekki eldra í því máli sem fagheiti en frá 18. öld, en miklu eldra í notkun sem „inscription at the end of a book“. Mér er kennt (m. a. af Guðvarði Má Gunnlaugssyni) að skrifarar fyrri tíðar hafi margir hverjir tamið sér að ljúka verki með ýmislegum upplýsingum, skrifað kólófóna – en aldrei nema að verklokum, síðast í sögu eða bók.*

Og hér kemur að því sem Grape sá, en dró ekki ályktun af þegar honum þótti eigandaklausan „sásom sådan væl också rätt egendomligt placerad“. Það er laukrétt og enn frekar um blessunarorðin: Þau eiga að standa að verklokum, ekki inni í handriti eins og í DG 11. En mér sýnist reyndar lausnin blasa við: Klausurnar tvær hafa fylgt í forriti, og þarna lauk einmitt Annarri málfræðiritgerðinni. Það var hún sem var í eigu Gunnars þessa og gaf skrifara tilefni til að biðja hægri hönd sinni blessunar. Það er allsendis

8 Autt er bl. 1r og bl. 1v sem og bls. 50 og hálf síða bls. 49 og bls. 72. Ófullar eru bls. 92 og 93 og auk þess aðeins skrifaðar 10 línur á bls. 109.

óvíst hvort skrifari DG 11 gerði sér grein fyrir eðli þessara texta, óvíst meira að segja hvort þeir voru á leyniletri í forritinu.

Alls er DG 11 4to 56 blöð. Um blaðsiðutal er áður rætt. Kveraskipting er dálítið sérkennileg. Fyrsta kver er tíu blaða, síðan koma fimm átta blaða kver og eitt sex blaða.

Bæði fyrsta og síðasta kver bókarinnar víkja frá meginreglu handritsins. Guðvarður Már Gunnlaugsson hefur hugleitt málið um fyrsta kver:

Ég hef ekki neina góða skýringu á takteinum af hverju fremsta kverið er tíu blöð en mér hefur þó dottið í hug að í upphafi hafi skrifarinn ætlað að láta binda þessa Eddu sína [...] inn fyrir aftan aðra bók; þá er eðlilegt að hann byrji efst á recto-síðu. En þegar hann var kominn áleiðis með fyrsta kverið sá hann sig um hönd og ákvað að hann væri kominn með sérstaka bók. En ef það var rétt, vantaði hann saurblað því hann var þegar búinn að skrifa á það blað sem annars ætti að vera 1r. Hvernig getur hann leyst það? Jú, hann sækir nýtt tvinn og setur utan um áttablaðakverið sem hann er að skrifa og svo þegar hann er búinn að fullskrifa upphaflegu 8 blöðin heldur hann áfram á aftara blaði nýja tvinnsins og skrifar á það og fær þar með 10 blaða kver þar sem fremsta blaðið er alveg autt og textinn hefst á bl. 2r. [...] E.t.v. er ysta tvinnið í fremsta kverinu aðeins minna en önnur tvinn af þessari ástæðu. (Guðvarður Már Gunnlaugsson 2009, 343–344).

Enn sem fyrr verður að una við hugarleikfimi og má halda áfram á þeirri braut. Eins og síðar verður að vikið sýnist skrifari hafa ætlað að fyrstu þrjú kverin yrðu sjálfstæð heild, *bók*, ef við viljum nota það orð. En kannski áttaði hann sig fljótt á að nokkuð vantaði á að verkinu yrði lokið á þrem átta blaða kverum.⁹ Þess vegna brá hann á það ráð að slá tvinni utanum fyrsta kver og þar með fékk hann allt til að ganga upp.

Síðasta kverið er aðeins 6 blöð og ekkert bendir til að það hafi verið áætlað stærra. Texta lýkur í tíundu línu á bls. 109 og verður ekki séð að skrifari hafi haft meira af Háttatali en þau 56 erindi sem þá voru skrifuð. Á

9 Sennilega hefur þetta gerst áður en hafin var ritun á núverandi bls. 7, því annars hefði líklega verið bætt tvinni í miðju fyrsta kvers. Þá hefðu að vísu skilin milli 3. og 4. kvers orðið óhönduglegri.

því kunna að vera ýmsar skýringar og verður rætt nánar síðar. Ljóst sýnist alltjamt að skrifarinn ætlaði sér ekki að skrifa lengra.

Það má þakka umslaginu um fyrsta kver að textinn í DG 11 4to virðist óskaddaður. Hann byrjar á síðu sem alltaf hefur verið vernduð og honum lýkur á recto síðu, sem skiljanlega hefur einnig verið vernduð. Þar með verður DG 11 4to eina heila handrit sem varðveitt er af *Snorra-Eddu* og hefði af þeim sökum átt skilið meiri athygli á undanförunum öldum.

Efnisyfirlit

Að mínum skilningi verður efni DG 11 best lýst svo:

- a) *Formáli* (Grape o.fl. 1977, 1–3).
- b) *Gylfaginning*, svið 1 (Grape o.fl. 1977, 3–35).
- c) *Gylfaginning*, svið 2 (Grape o.fl. 1977, 35–42).
- d) *Skáldatal* (Grape o.fl. 1977, 43–47).
- e) *Ættartala Sturlunga* (Grape o.fl. 1977, 48).
- f) *Lögsögumanntal* (Grape o.fl. 1977, 48–49).
- g) *Skáldskaparmál* (einkum *kenningar* og *heiti*. Grape o.fl. 1977, 51–87).
- h) *Háttalykillinn* (Grape o.fl. 1977, 88–92).
- i) *Vísaskrá Háttatala* (erindi 1–36. Grape o.fl. 1977, 93.1–22).
- j) *Háttatal sem Snorri kvað* (texti, skýringar kenninga og stíls, vísur 1–56. Grape o.fl. 1977, 94–109).

Þetta efnisyfirlit er að mestu samhljóða þeim Thomas Krömmelbein og Guðrúnu Nordal (sjá 3. neðanmálsgrein). Ég fylgi Guðrúnu í því að telja *Vísaskrá Háttatala* sjálfstæðan hluta en hafna hins vegar þeirri túlkun beggja að telja hluta c innskot í *Skáldskaparmál*. Þessi kafli, sem oft hefur verið kallaður *Bragaræður*, er ekki greindur frá *Gylfaginningu* á nokkurn hátt í DG 11 þótt hann fái litaðan upphafsstaf og fyrirsögnina „fra heimboði afa með ægi.“ Sjálfur textinn er beintengdur niðurlaginu á frásögn af heimsókn Gylfis¹⁰ (Ganglera) til ása:

10 Hugsanlega skiptir það engu að þetta er nafnið sem gefið er heimsækjandanum í Uppsala-eddu, og þar er hann ekki kallaður kóngur heldur *maðr vitur* (Grape et al. 1977:3). Ekki verður þó horft framhjá þeim möguleika að ritstjóri þessarar gerðar hafi talið þetta aðra persónu en Gylfa konung, sem reyndar þekkti Óðin persónulega, ef menn vilja gerast bókstafstrúar.

Nv er gangleri heyrir þetta þa verþz gnýr mikill ok er hann á flettum velli.

ok er æfirnir heýra þetta sagt gáfo þeir sér þessi nofn aþanna, at þa er langar stundir lípi eþapiz menn ecki at allir veri einir þeir æfir er nv er fra sagt ok þeffir æfir er nú voro, ok var avko þorr kallaðz afa þorr.

Þeffir æfir þago heimboþ at ægi í hlef ey. Apr hafþi oþinn hanvm heim boþit. (Grape o.fl. 1977, 35.7).

Hér eru engin þáttaskil, aðeins skipt um svið. Vilji menn taka umbrot handritsins alvarlega eru miklu stærri skil á bls. 36 þar sem er fyrirsögn sem tekur á þriðju línu:

her fegir þa þvi at æfir fato at heimboþi at ægif ok hann þvrþi bzaga hvaðan af kom þkalldskapzinn. þra þvi er quafser [var] þkapabz. her hefr miok fetning þkalld þkapar. (Grape o.fl. 1977, 36).

Þessi texti er fyllilega sambærilegur við fyrirsögn *Gylfaginningar*. Það virðist blasa við að ritstjóri hefur flutt til efni en ekki gáð að breyta fyrirsögnum. Þannig er ljóst að hin síðasttalda hefur átt heima annars staðar, en í *U* hefur gleymst að búið var að færa sviðslýsinguna til.

Guðrún Nordal lýsti sviðsskilunum svo:

The compiler of *U* does not make any distinction between the end of *Gylfaginning* and the first sections of *Skáldskaparmál* (fols. 19^r–22^v). *Skáldskaparmál* in *U* starts in the same way as *Codex Regius* (*R*) of the *Snorra-Edda*, but the sequence is broken after the address to the young poets in chapter eight (*Ská*). Instead of continuing as *R* with the story of Priamus (omitted in *U*) and with the kennings for poetry, the compiler inserts the narratives of Þórr's conquest, in the world of giants, over Hrungnir and Geirrøðr. *U* omits the poem *Þórsdrápa*, even though the poem and its author Eilífr Goðrúnarson are mentioned. The omission of the poem concurs with the scribe's practice at other places in the manuscript. He omits long poems such as *Haustlång* and *Grottasöngur*, and therefore it would not be according to his habit to include *Þórsdrápa* at this point. (Guðrún Nordal 2001, 125–126).

Það er augljóst af orðalagi Guðrúnar að hún gefur sér að gerð *Konungsbókar* sé upprunalega gerðin og *Uppsalaþók* stytting, þar eð skrifarinn hefur sleppt kvæðunum. Sannast sagna er hitt sennilegra að kvæðunum sé aukið inn síðar, en það verður að ræða í öðru sambandi. Guðrún er hins vegar sannfærð um að sjá megi rök fyrir staðsetningu *Skáldatal*s og annarra inn-skotskafla og tekur þar afstöðu gegn Rascellà og Faulkes, er hún segir:

I maintain, on the contrary, that the writer of *U* had a specific reason for placing them, and *Skáldatal* in particular,¹¹ in the manuscript precisely at this junction. (Sama rit, 126).

Réttilega bendir Guðrún á að ekki hafi verið vitnað í nafngreint norrænt skáld áður í verkinu. Það er að vísu algerlega óviðkomandi goðsagnafærslunni (ekki: „As a result of the new arrangement of *Skáldskaparmál* [...]“ (Sama rit, 126)), því *Skáldatal* hefði passað jafn vel inn framan við *Skáldskaparmál* í hinum gerðunum. Hins vegar er auðvelt að samsinna Guðrúnu þegar hún skrifar:

The citations and references to the poets in the latter part of *Skáldskaparmál* are [...] to be placed in the context of the chronology of the kings of Scandinavia, and with a particular deference to *Heimskringla*. The *U* version, more than any other version of *Snorra Edda*, makes clear the debt of *Snorra Edda* to the writing of the kings' sagas, which applauded the art and the historical importance of the skalds. The *U* manuscript is closely attached to the Sturlungar family, and *Skáldatal*, as well as the genealogy of the Sturlungar and the list of law-speakers, allude to the cultural achievements (poets and law-speakers) and aristocratic affiliation of this family. (Sama rit, sama stað).

Krömmelbein, sem reyndar er ekki meðal heimilda Guðrúnar, hafði áður komist að svipaðri niðurstöðu:

- 11 Mikilvægt er, eins og Guðrún bendir á, að *Skáldatal* í DG 11 4to vikur frá afritinu sem til er af *Kringlu* í því m. a. að bæta við 18 norskum höfðingjum („These men do not belong to the royalty and therefore are excluded from (or omitted in) the catalogue in *Kringla*.“ 2001, 127). Með þessari viðbót fjölgar ættingjum Snorra í tali skálda. Hins vegar er líka athyglisvert að *Skáldatal* í *Eddu* telur Snorra Sturluson ekki meðal skálda Sverris konungs Sigurðarsonar, en það gerir *Kringla*.

It has been noted that this insert in *Upsaliensis* – *Skáldatal*, *Ættartala* and *Lögsögumannatal* – is not an integral part of the *Edda*, and that is certainly true. However, it is part of *Codex Upsaliensis*, and the disposition of the manuscript indicates that it was placed where it is with careful deliberation. (Krömmelbein 1992, 122).

Krömmelbein gerir reyndar ráð fyrir að teikningin á fol. 26v (Grape 1962, 50) sé hluti af hinni meðvituðu endurskoðun og leggi áherslu á Snorra sem goðsagnafræðing (e. *mythographer*) og kveður svo að orði:

The “triune Óðinn” who recounts myths to Gylfi represents Snorri’s most original, innovative achievement in the interpretation of myth, namely the portrayal of pagan myths of the forefathers in such a way that the contemporary recipient can recognize analogies with the Christian religion, in accordance with the view that the pagan beliefs of the forefathers contain a grain of Christian truth, which should be reason enough not to let them sink into oblivion. The insertion of *Skáldatal*, *Ættartala Sturlunga*, and *Lögsögumannatal* serves to emphasize three further aspects of Snorri’s achievements: his social position as skald at the Norwegian court, his position in the Sturlung family, and finally his position in Icelandic society.

It is the concern of the *Upsaliensis* compiler to honor Snorri in all his aspects, as mythographer, as skald, and in his social standing. The arrangement of *Codex Upsaliensis* seems to be informed by an encomiastic intent; one is tempted to speak even of an apotheosis of Snorri. (Sama rit, 123).

Engin þörf er á að gera ágreining um að ritstjóri vilji gera hlut Snorra góðan, en *apotheosis* er stórt orð.

Hér skal minnt á þriðja sérfræðinginn, sem Krömmelbein og Guðrún kallast óbeint á við. Finnur Jónsson skrifaði í formála sínum að *Eddu* 1931 eftir að hafa gert grein fyrir flutningi sagnanna um Hrungni og Geirröð:

Herefter følger så de tre ovenfor nævnte ganske uvedkommende stykker (skjaldefortegnelsen, slægtregistret og lovsigemandsrækken). Der er kun én forklaring at give på det her forefundne fænomen. Skriveren har ønsket at samle alle myter, stille dem sammen.

Derfor tager han disse to myter om Tor og de to jætter ud af den oprindelige sammenhæng og giver dem som et umiddelbart tillæg til mytologien. Man skulde tro, at hans hensigt havde været ikke at ville afskrive mere overhovedet. Hvis det er tilfældet, har han dog ændret mening, og senere fortsat sin afskrivning. (Finnur Jónsson 1931, xxvii).

Það er óumdeilanlegt að í forriti Uppsálagerðar hefur verið önnur röð efnis á þessum stað. Hins vegar er greinilega hægt að hafa ýmsar skoðanir á því sem fyrir ritstjóra vakti.

Að því er ég best veit var það Guðvarður Már Gunnlaugsson sem fyrstur manna tók eftir að bls. 50 og 51 eru svo ólíkar og misóhreinar að þær hljóta að hafa verið aðskildar um lengri eða skemmri tíma. Bls. 50 er lokasiða þriðja kvers og texta þess kvers lýkur reyndar á bls. 49 í 12. línu þegar lokið er *Lögsögumannatali* með orðunum „Sno2ri ftrvlo son i annat finn.“¹²

Það er alkunna að hver voru ekki endilega saumuð saman í bækur fyrr en langt var um liðið og þess vegna þarf ekki að vera neitt einkennilegt við þetta. En samt er dálítið skrítið að kverinu skuli lokið með teikningu. Finnur Jónsson tímasetti hana gætilega: „Den er vel fra 14. årh.“ (1931, xii). Við snögga skoðun á útgáfu Uppsalaeddu frá 1962 ályktaði Guðbjörg Kristjánsdóttir listfræðingur að teikningin hefði verið gerð meðan síðan var hrein, en seinna hefði verið farið ofan í línur og þær skerptar.¹³ Þetta virðist afar sennilegt.

Og nú liggur beint við að spyrja: Var þá Uppsálagerð *Eddu* hugsuð frá upphafi sem tveggja binda verk, *liber primus* og *liber secundus*? Við vitum afar lítið um notkun náms- eða kennslubóka á miðöldum en líklegt má kalla að þær hafi verið notaðar í hverum, þar sem einn stúdent hefur fengið lánað hjá öðrum. Edda var námsefni, kennslubók, kannski eina frumsamda bók þeirrar tegundar í íslenskum miðaldabókmenntum.

12 Hugsanlega bendir þetta orðalag til þess að Snorri sé á lífi og lögsögumaður, og þar með fæst ritunartíminn 1222–31. Annars væri væntanlega haldið áfram tali lögsögumanna. Á þetta benti Guðvarður Már mér.

13 Heimild mín fyrir þessu er Guðvarður Már Gunnlaugsson sem hefur verið mér innan handar við rannsóknina á DG 11 4to.

Liber primus

Sé litið á DG 11 4to sem náms- eða kennslubók er auðvelt að gera sér nýtt efnisyfirlit. Fyrri bók mætti lýsa svona:

1. Goðsagnaefni („frá ásum ok Ymi“ þar með talin *Gylfaginning*)
 - a. Formáli (Grape o.fl. 1977, 1–3).
 - b. Fyrsta svið: Í Ásgarði (fróðleikur Háas, Jafnháas og Þriðja –, Grape o.fl. 1977, 3–35).
 - c. Annað svið, Hlésey (frásagnir Braga í Hlésey, Grape o.fl. 1977, 35–42).
2. Fræðaeefni
 - d. *Skáldatal* (Grape o.fl. 1977, 43–47).
 - e. *Ættartala Sturlunga* (Grape o.fl. 1977, 48).
 - f. *Lögsögumannntal* (Grape o.fl. 1977, 48–49).

Á máli kennslubókafræðinga á 21. öld gæti þetta svarað til kennarahandbókar. Kennarinn þurfti á goðsögnunum að halda til þess að gera kennslu sína lifandi, en það var ekki sjálfgefið að nemandinn væri hrifinn af að vera látinn lesa svo óguðlegt efni. Þar að kann að lúta spássiúgrein á fol. 25r í AM 748 I 4to: „Gud gíefe mier at læra þessa bok með odru godu enn hon er vond Gud fader mijkvne“ [= mifkunne].¹⁴ Varla er efamál að „vondur“ er þarna í guðfræðilegri merkingu. Drengstaulinn er hræddur við efnið. Að sönnu er mér ekki kunnugt um kennarahandbækur annars vegar og nemendabækur hins vegar á miðöldum, og í raun er fátt vitað um kennslu og kennslubókanotkun á þeim tíma, en minnst mætti kennarans Gísla Finnssonar sem Jón helgi valdi til kennslu og talaði ekki yfir söfnuði utan bókar heldur las yfir mönnum „at þeir sæi þat, at hann tæki sínar kenningar af helgum bókum ok merkiligum, en eigi einu saman brjóstmegni ok hugviti.“¹⁵ Þessi lýsing bendir ótvírætt til þess að sá sem bókina á hefur einnig nokkurt kennimannsvald.

Það er svo líka ljóst að Guðrún Nordal og Krömmelbein hafa rétt fyrir sér um tvöfalt hlutverk *Skáldatal*s. Því er ætlað hlutverk (ætlað að vera uppflettirit) til þess að staðsetja skáldin sem senn verða nefnd. Þar gegnir nafn Eilífs Guðrúnarsonar hlutverki lykilorðs, stikkorðs. Þegar hann er nefndur

¹⁴ Sjá Elias Wessén, „Introduction“ í CCIMÆ xvii 1945, 14.

¹⁵ *Jóns saga helga*. Byskupasögur II, Reykjavík 1948, 36.

er eins og ritstjóri vakni upp: Nú verða margir nefndir til sögunnar, *namedropping* hefst, og þá er eins gott að geta gert grein fyrir fólki. En samhliða þessu bendir *Skáldatal* á að það eru ýmis góð skáld í Sturlungaætt, og höfundurinn, Snorri Sturluson, kom víða við þá sögu.

Hér er reyndar ástæða til að benda á að í DG 11 eru á bls. 45 taldir fjórir jarlar, Hákon jarl Eiríksson, Ormr jarl Eilífsson, Hákon jarl Ívarsson og Sigurðr jarl Hávarsson og á bls. 46 bætast við Eiríkr jarl Sigurðarson og Philipus jarl Birgisson. En þeir eiga sér engin skáld. Hið sama verður uppi á teningnum ef litið er í *Skáldatal Kringlu* (sbr. Jón Sigurðsson o.fl. 1880–1887, 257–258). Kann þar reyndar að bætast við sjöundi skáldlaus jarlinn. Á þessu sýnist aðeins vera ein einföld skýring: Að stofni til er þetta ekki *skáldatal* heldur *höfðingjatal*. Til hefur verið listi yfir konunga og aðra fyrrmenn. Einhver hefur notað þann lista til að búa til skáldatal, en láðst að fella út þá höfðingja sem ekki áttu nein skáld.

Hlutverk *Ættartölu Sturlunga* og *Lögsögumannatals* eru auðséð og þar hefur Krömmelbein ljóslega rétt fyrir sér. En þá verður líka að horfa til aðstæðna. Skrifari DG 11 4to hefur að því er virðist fengið það hlutverk að afrita handrit sem varðveist hafa hjá Sturlungum, kannski meira að segja komið úr búi Snorra sjálfs. Að því verður nánar vikið í því sem hér fer á eftir.

Liber secundus

Þegar lokið er kennarahandbókinni er komið að nemendabókinni. Hún inniheldur það sem *studiosus* á að tileinka sér. Það mætti sýna í efnisyfirliti með þessum hætti:

- g. *Skáldskaparmál* (orðaforði skáldskaparins, einkum *kenningar* og *heiti* – Grape o.fl. 1977, 51–87).
- h. *Háttalykillinn* (*Önnur málfræðiritgerðin*; hljóðfræðin – Grape o.fl. 1977, 88–92).
- i. *Vísaskrá Háttatals* (Grape o.fl. 1977, 93.1–22).
- j. *Háttatal sem Snorri kvað* (kvæðið sjálft og skýringar, erindi 1–56 – Grape o.fl. 1977, 94–109).

Máli skáldskaparins, kenningum og heitum, er í öllum aðalatriðum gerð sömu skil í DG 11 4to og hinum aðalhandritunum, burtséð frá því að Uppsálagerðin hefur engar langar kvæðatilvitnanir, eins og RTW-gerðirnar.¹⁶

Kenningar er fjallað um í röðinni: skáldskapur, Óðinn,¹⁷ skáldskapur, æsir (aðrir en Óðinn), gyðjur, himinn, jörð, haf, sól, vindur, eldur, vetur, sumar, karl og kona, gull, karl og kona sem gullgjafar og tré, orusta og vopn, skip, konungar og önnur stórmenni.¹⁸ Síðan hefst tal „ókenndra heita“ og er reyndar blandað kenningum, m. a. um himin, sól og tungl, orustur, og gull.¹⁹ Bendir ýmislegt til að þarna sé farið að ólíkum heimildum eða orðasöfnum og hafi sumt gleymst í fyrstu eða einfaldlega bæst í sarpinn eftir að ritun forrits DG 11 4to hófst. Það væri fullgild skýring á því að sumar kenningar koma í bland við heiti.

Orðaforðinn er viðfangsefni *Skáldskaparmála* og það skipar þeim sess við hlið *málfræði* að skilningi miðalda, þegar skil á milli málskrúðsfræði (retórikur) og *málfræði* (grammatíkur) voru ekki jafn skörp og síðar varð.²⁰ Það er í því ljósi afar skiljanlegt að næst sé sett í safnið *Önnur málfræðiritgerðin*, kölluð *Háttalykill*, greinilega með tilvísun til meginmálsins, þar sem segir: „Mvþrinn ok tvngan er leikvollr oþþanna. A þeim velli ero reiftir stafir þeiz er mal allt gera ok hendir malit ymfa *sva* til at iaþna fem hozpu ftrenger eþa ero læfter lyklar i symphonie.“ (Grape o.fl. 1977, 88). Þetta er áréttað í niðurlagi textans: „Malstafir ero .xij. þeiz fem bæþi hava hliod hvart fem kipt er eþa hrvndit lyklinum. En .vii. þeiz er fiparr ero ritafir hava halft hliod við hina. Svmir taka hliod er þv kippir at þer. Svmir er þv hrinder fra þer.“ (Grape o.fl. 1977, 92). Tólf fyrstnefndu stafirnir eru samhljóðarnir b, d, f, g, k, l, m, n, p, r, s, t, hinir átta síðarnefndu, sem hafa hálfht hljóð, eru ð, þ, z, ý, c, h, x og q.

16 Þeir sem gera ráð fyrir að U sé styttni útgáfa reikna þá með að sleppt hafi verið tilvitnunum í *Ragnarsdrápu*, *Þórdrápu*, *Húsdrápu*, *Haustlög* og *Grottasöng*. Aðrir, m. a. Finnur Jónsson (1931) gera ráð fyrir að þessar löngu tilvitnanir séu viðaukar í RTW.

17 Þessir kenningaflokkar koma reyndar að hluta til í niðurlagi *Gylfaginningar* í DG 11 4to.

18 Sjá Faulkes 1998, xlix.

19 Sama rit, bls. l.

20 Rétt er að benda á að þegar um 1300 (og kannski fyrr) er litið á *Skáldskaparmál* sem sjálfstætt verk. Það sýna handritin AM 748 I B 4to og AM 757 4to. Sverrir Tómasson bendir á (Nýsköpun eða endurtekning? bls. 55) að Oddur Einarsson (eða nánar höfundur *Qualiscunque discriptio Islandiae*) skiptir verkinu í tvo hluta og kallar annan Skáldu, hinn Eddu.

Það er með öðrum orðum alveg óþarft að gera ráð fyrir misskilningi skrifara eða höfundar á heiti *Háttalykils ins forna* og að *Háttatal* hafi haft áhrif á þetta heiti. Sennilega er fyrirsögnin komin frá skrifara DG 11 4to. Hún stendur mjög einkennilega á síðu, á neðri blaðrönd á hægri síðu (bls. 87) og neðar en venja er að rita í þessu handriti. Sjálf hefst svo ritgerðin í næstu opnu með myndarlegum upphafsstaf og greinilega hefur ekki verið gert ráð fyrir fyrirsögn á síðunni. Hér er ekki staður né stund til að fjalla sérstaklega um málfræðiritgerðina, enda nægir að benda á umfjöllun Rascellà í ágætri útgáfu hans.

Að loknum *Háttalyklinum* á bls. 92 hefur verið skilið eftir autt pláss sem síðan er fyllt með villuleturexta og hefst með eigandaformúlunni sem áður er getið. Síðan hefur svo verið fyllt með öðru efni og fróðlegu, þar sem eru talsvert magnaðar særingar og virðast ætlaðar til að kveða niður draug eða ára.

Á bls. 93 er texti sem ekki á sér neina hliðstæðu í öðrum *Eddu*-handritum. Þar er það sem hér hefur verið kallað *Visnaskrá Háttats*, og er fólgið í því að skrifa fyrstu línu eða tvær fyrstu línur hvers erindis þar til lokið er vísu 36, en þá hefur raunar fallið niður vísa 35, þannig að villuleturest hugasemd skrifara á neðanverðri síðunni er rétt: „Hér er ritaðr hálfir fjórðitugr háttar.“

Finnur Jónsson var ekki í neinum vandræðum með að skýra þessa *Visnaskrá*:

Skriveren vil blot gøre et udtog. Han begynder med versenes begyndelse og versemålenes navn. Da han var færdig med omtrent tredjedelen, betænker han sig (fordi han nu fik bedre tid?) og skriver hele digtet med kommentaren,²¹ men når nu kun til v. 56. Og hermed er skriveren definitivt færdig. (Finnur Jónsson 1931, xxx).

Vitanlega er þetta hugsanleg skýring, þótt á stangist heiti bragarháttar, en samt er auðveldara að fallast á hugmynd Anthony Faulkes:

It is, [...], difficult to see any possible purpose in this arrangement of the text other than as an *aide-mémoire* to someone who knew the text of the poem by heart, but wanted to be reminded of the order

21 Í neðanmálsgrein skrifar Finnur: „Der er ingen grund til at antage, at der her [þ. e. a. s. í texta *Háttats*] er et andet hds. brugt end før, da han skrev de første linjer.“

of the verses and of the name of the verse-forms. It may have been used either in conjunction with performance, or, perhaps more likely, in conjunction with an oral discussion or lecture on the various metres represented. The reason for stopping with st. 36 is not apparent. Other material in the Uppsala manuscript (*Skáldatal*, the Sturlung genealogy, the list of lawspeakers) suggest that the manuscript is derived from a compilation made from Snorri's working papers. (Faulkes 1999, xxv–xxvi).

Guðrún Nordal hefur bent mér á að í Holm Perg 8vo no. 4 í Kungliga biblioteket í Stokkhólmi er að finna athyglisverða hliðstæðu við *Vísna-skrána*. Þar eru skráð fyrstu vísuorð allra erinda *Heimsósóma* Skáld-Sveins og er væntanlega minnisblað kennara eða söngvara sem ekki vill ruglast í ríminu.²²

Meginmáli skiptir þó það sem Lasse Mårtensson vakti athygli á í nýlegri grein (2010): *Vísna-skráin* byggir ekki á þeim texta *Háttatal*s sem síðan kemur í DG 11 4to. Hún sýnir meiri skyldleika við kvæðið eins og það er skrifað í Konungsbók.

Þetta sést reyndar glögg af töflu 1 hér á eftir. Þar kemur fram að *Vísna-skrá* hefur til muna fleiri og sjálfstæðari heiti á bragarháttum en *Háttatal* í DG 11 4to og ber oftast saman við Konungsbók. Ef gert er ráð fyrir sama forriti að DG 11 4to og GKS 2367 4to verður að gera ráð fyrir að skrifari Uppsalahandrits hafi strikað út 31 háttarheiti en bætt einu við, því *dunbenda* er ekki nefnd í Konungsbók. Þeim sem handgengnir eru kennslubókagerð mundi þykja það bysna ótrúlegt ferli. Höfundur kennslubókar strikar ekki að jafnaði út minnisatriði eins og heiti bragarháttanna. Að sama skapi er einkennilegt að *Vísna-skrá*, sem hefur fleiri heiti en fram koma í *Háttatali* í DG 11 4to, ber að vísu ekki alltaf saman við Konungsbók en er henni samferða eftir að hætt er að nefna heiti bragarháttanna í DG 11 4to! Athugasagreinarnar nota stundum orð sem minna á háttarheitin en þar er vandséð hvort kemur á undan eggð eða hænan.

22 Til Guðrúnar var þessi fróðleikur kominn frá Jóni Samsonarsyni, sem kannaði íslensk handrit í Stokkhólmi.

*Tafla 1. –
Heiti bragarháttanna í Vísaskrá, Háttatali í DG 11 4to og Háttatali í GKS 2367*

NR	Vísaskrá í DG	DG 11-fyrirsagnir og skýringar ¹	Háttaheiti í R ²
01	Dróttkvæðr hátttr	* <i>Dróttkvæðr hátttr</i>	Dróttkvæðr hátttr
02	Kendr hátttr	* <i>Kendr hátttr</i>	Kendr hátttr
03	Rekit	* <i>Rekit</i>	Rekit
04	Sannkent	* <i>Sannkent</i>	Sannkenning
05	Tvíriðit	* <i>Tvíriðit</i>	Tvíriðit
06	Nýgervingar	* <i>Nýgjörvin[ga]r</i>	Nýgjörvingar
07	Oddhent	* <i>Oddhent</i>	Oddhendingar
08		* <i>Önnur oddhending</i>	
09	Sextánmælt	* <i>Sextánmælt</i>	Sextánmæltr
10	Áttmælt	<i>Át[t]mæltr hátttr</i>	Áttmælt
11	Fjórðungalok	Inn þriðji	Hinn þriðji
12	Stælt	Inn fjórði/fimmti	Stælt
13	Hjástælt		Hjástælt
14	Langlokum	Inn siondi	Inn sjauundi
15	Afleiðingum		Inn átti
16	Drögur	Drögur	Drögur
17	Refhvörf	* <i>Refhvörf</i>	Refhvörf
18	Önnur refhvörf	<i>A[nnna]t refhvarf³</i>	Önnur refhvörf
19	Þriðju refhvörf	Messo(!) refhvörf	In mestu refhvörf
20			In minni refhvörf
21	Önnur en minni		Önnur in minni
22	En þriðja		In minstu refhvörf
23	Refhvarfabróðir		Refhvarfabróðir
24	Dunhent		
25	Tilsagt		Tilsagt
26	Orðskviðuhátttr		Orðskviðuhátttr
27	Álagshátttr		Álagshátttr
28	Tvískelft		Tvískelft

- 1 Skáletur merkir að heitið komi fyrir í fyrirsögn í athugasgreinum, stjörnumerkt eru þau heiti sem einnig koma fyrir í meginmálinu.
- 2 Í Konungsbók eru sum heitin skráð sem fyrirsagnir. Sjá Faulkes 1999, 41–7. Þar sem ég fylgi Faulkes hér, eru textar samræmdir.
- 3 Svo er að sjá sem athugasgreinin við *Háttatal* telji þetta vera in mestu refhvörf (Grape et al. 1977, 101.11) þótt heitið sé síðan endurtekið með vísu 19.

Tafla 1. (Framb.)

Heiti bragarháttanna í Vísaskrá, Háttatali í DG 11 4to og Háttatali í GKS 2367

NR	Vísaskrá í DG	DG 11-fyrirsagnir og skýringar	Háttatheiti í R
29	Detthent		Detthendr hátttr
30	Draugshátttr		Draugshátttr
31	Bragarhátttr		Bragarbót
32	Liðhendum		Riðhenda
33	Veggjat		Veggjat
34	Flagðalag		Flagðahátttr
35	[erindi 35 vantar]		Skjálfhenda
36	Þríhent		Þríhent
37			Inn dýri hátttr
38			
39			Tiltekit
40			Greppaminni
41			Liðhendur
42			Rétthent
43		Minni alhenda	Minni alhenda
44			Alhent
45		Samhent	Stamhendr hátttr
46			Samhent
47			Iðurmælt
48			Klifat
49			Stúfr
50			Meiri stúfr
52			Inn mesti stúfr
53			Skothendr
54			Liðhendur
55			Torf-Einars hátttr

Ráðgátan *Háttatal*

Eins og áður er að vikið er óráðin gáta hvers vegna aðeins voru skrifuð 56 erindi af *Háttatali* í DG 11 4to. Engar líkur eru til að skrifarinn hafi ætlað sér meira (hann hefði valið stærra kver). Það bendir ótvírætt til að ekki hafi verið meira í forriti hans, því ekki er vegur að fallast á skýringu Finns Jónssonar að hann hafi ekki haft nóg úthald: „Og hermed var skriferen endelig definitivt færdig.“ (1931, xxx).

Að sjálfsögðu má gera því skóna að vantað hafi aftan á forrit DG-skrifarans. Það væri bæði tæk og líkleg skýring og fær stuðning af því að ritvillum fjölgar þegar líður að lokum kvæðistextans. Kynni það að benda til að skemmdir hafi verið í forriti. Hins vegar sýnist ljóst af *Vísaskrá* að skrifari vissi að til voru önnur handrit og þess vegna hefði honum verið í lófa lagið að afla niðurlagsins. Fleiri skýringa kann að vera vöð.

Það má kalla ígildi trúarjátningar í norrænum fræðum að Snorri hafi ort *Háttatal* á árunum 1220–1225, þ. e. a. s. sem fyrst eftir heimkomu sína úr fyrri Noregsferðinni, og flestir hafa fallist á tímasetningu Konráðs Gíslasonar (1869) og talið kvæðið ort 1222–1223. Bent hefur verið á að í erindunum 63–66 sé minnst á viðureign Ribbunga og herflokks Skúla. Þessi átök áttu sér stað eftir að Snorri fór heim og hann hefur naumast getað haft af þeim spurnir fyrr en sumarið 1222.²³ Fróðlegt er líka að hugsa um sögu Páls dróttseta (sjá t. d. Faulkes 1999, xii), en falls hans er getið í erindi 32 í Konungsbók, þar sem segir „Páll varð und fet falla / fram þrábarni arnar“ (Faulkes 1999, 17), en í DG 11 4to er þessi vísufjórðungur öðruvísi: „ valr varþ vnd fót falla / fram þrabarni arnar “ (Grape o.fl. 1977, 104). Hér er sem sagt ekki minnst á Pál, aðeins talað um mannfall. Vitanlega gæti hvort sem væri verið lagfæring, en heldur virðist ósennilegra að mannsnafn sé fellt niður við endurskoðun. Það gerir vitaskuld frásögnina trúverðugri ef hægt er að nefna til sögu einstaklinga sem hafa fallið.

Háttatal er 102 erindi og í hinu hundraðasta hælir skáldið sér af að hafa talið „tírætt hundrað“. Það nefnir tírætt kvæði hins vegar ekki sem upprunalega áætlun, og sannast sagna er ekkert sem bendir til að kvæðið hafi verið hugsað tírætt frá öndverðu. Ef horft er á það sem tveggja höfðingja flokk (drápa er það ekki) hallar mjög á, því kalla mætti að Skúli eigi verulegan meirihluta erinda. Anthony Faulkes hefur lýst þessu ágætlega:

23 Sjá ágæta greinargerð hjá Faulkes 1999:xii.

Most of his comments are designed simply to glorify the position and qualities of Earl Skúli—sometimes to the implied detriment of the king himself. The over-prominence Snorri gives to Skúli, however, ironically foreshadows his adherence to the earl's side in the ensuing struggle for supremacy which the king eventually won, an adherence which was one of the factors leading to Snorri's death in Iceland at the hands of an emissary of the king in 1241. Snorri seems already in *Háttatal* to undervalue King Hákon, his praise often seeming even more perfunctory in his case than usual scaldic verse; the king was after all too young at the time to have achieved the martial prominence that Snorri's verse attributes to him (he was born in 1204), and the eulogy comes dangerously close to being *háð en eigi lof* ('scorn rather than praise'. *Hkr* i. 5). (Faulkes 1999, xiii).

Þetta er skarplega athugað og gefur tilefni til að skoða kvæðið í DG 11 4to. Þau erindi sem þar standa skiptast nefnilega nokkuð jafnt milli höfðingjanna og eru þar að auki næstum tæmandi úttekt á afbrigðum dróttkvæðs háttar. Þeir hættir sem eftir eru verða miklu skyldari edduháttum en dróttkvæðum. Það er að vísu óskhyggja hjá Guðrúnu Nordal þegar hún segir:

The manuscript begins with the Prologue of *Snorra-Edda* and concludes with verse 56 of *Háttatal* (depicting *egilshátt*; the end of the poem is missing because the scribe decided to stop at this point). (Guðrún Nordal 2001, 124).

DG 11 4to nefnir ekki Egilshátt. Það háttarheiti er sótt í Konungsbók.

Hér er freistandi að gera því skóna að Snorri hafi gert hlé eftir 56. vísu og sú gerð kvæðisins verið afrituð í DG 11 4to. Það gæti þá verið ámóta gamall texti og við höfum í *Ættartölu Sturlunga*, *Lögsögumannatali* og *Skáldatali*. Þetta er vitanlega ógerningur að sanna, hvorki með ytri né innri rökum. Þau ytri falla á því að við þekkjum ekki forritið, höfum enga möguleika á að reikna út hvort vantað hefur aftan á það. Allar slíkar tilraunir falla á því að við vitum ekki hvort það var 8vo, 4to ellegar folio. Innri rök eða efnisleg rök eru sjálfðæmd af þeirri einföldu ástæðu að það er mjög takmarkað samhengi eða efnisleg framvinda í *Háttatali* og þess vegna ekki að vænta að nokkur skil sjáist þótt hlé sé gert. Áður er á það minnt að Snorri getur ekki hafa haft spurnir af viðureigninni við Ribbunga

fyrir en eftir 1222. Anthony Faulkes nefnir að Gunnar Ásuson, einn af fyrirmönnum Ribbunga féll að Apaldrsetri. Hans er getið í erindi 64 í Háttatali og raunar er einungis vitnað til erinda 63–64 og 66 í *Hákonar sögu*. En hér er skynsamlegt að fara gætilega. Faulkes bendir á að við fátt er að styðjast og sumt er einkennilegt:

It is rather odd that st. 64 describes Gunnarr as fighting successfully and does not actually mention his death; perhaps Snorri received a garbled account of what happened. These events took place after Snorri's return to Iceland and could not have been known there before the summer of 1222, so that is the earliest date for the composition of *Háttatal*; there is no reason to think that it was composed long after that date either, since no subsequent events are mentioned in it, not even the important happenings of 1223 [...] (Faulkes 1999, xii).

Þetta gildir þó aðeins ef gert er ráð fyrir að *Háttatal* sé ort í lotunni og reyndar er skortur á sögulegum tilvísunum í seinni hluta kvæðisins aðeins vitnisburður um að skáldið sé fjarri vettvangi og hugsanlega með önnur áhugamál en samtíðarsögu.

Lokaorð

Það sem hér hefur verið reifað mætti þá draga saman í svofellda ræðu:

DG 11 4to er eftirrit af *Eddu*-gerð sem vel mætti kenna við Uppsali og kalla *U*.

Mér sýnist einsætt að ritstjóri *U* hafi haft mjög skýra ritstjórnarstefnu um verkið og endurunnið markvisst. Hann hefur væntanlega haft úr að móða handritum og sneplum sem varðveist hafa í reytum Snorra. Þaðan væru þá komin, *Skáldatal*, *Ættartala Sturlunga*, *Lögsögumannatal*, *Önnur málfræðiritgerðin* og *Vísnaðskráin*. Það væri líka tæk skýring á því að sumar goðsagnirnar eru til muna fátæklegra en í hinum gerðum *Eddu*. Það er einfaldlega ekki stuðst við sömu sagnahefð.²⁴ Sennilega hefur ritstjóri *Uppsälagerðar* aukið inn fyrirsögnum, en hugsanlega er ein þeirra komin frá skrifara DG 11 4to.

Ýmislegt í *U* virðist mega tímasetja á þriðja eða fjórða áratug 13. aldar

²⁴ Sjá um þetta efni Heimi Pálsson 2010.

og það gæti gefið okkur tímasetningu þess safnrits sem við okkur blasir í afritinu DG 11 4to a. m. k. fyrir 1250 en væntanlega eftir dauða Snorra.

Hvar DG 11 4to hefur verið skrifað er óráðin gáta. En hafi sami skrifari fengið það hlutverk að skrifa *Barláms sögu og Jósafats* sem varðveitt eru af tvö blöð með sömu hendi, svo sem menn sýnast sammála um síðan á dögum Kálunds,²⁵ gefur augaleið að hann hefur starfað í skrifarastofu þar sem fengist hefur verið við ýmisleg efni. Rithönd og stafgerð bendir til ágætrar þjálfunar og vinnubrögð hans sem afritara eru að því er best verður séð vönduð. Það er því full ástæða til að álykta að verkkaupi hafi vandað val sitt. Teikningin á bls. 50 bendir til þess að völ hafi verið á góðum myndlýsi á sömu slóðum.

Ritstjóri *U* hefur að líkindum verið kennari sem lætur skrifa efni til notkunar í málfræðikennslu og skáldmennt. Hann má vel hafa vitað að til var önnur gerð eða aðrar gerðir *Gylfaginningar*, en ef honum hefur reynst þessi vel er þarflaust að skipta. Hins vegar finnst honum kannski önnur röð efnisins henta betur. Þaðan kemur óskin um að flytja sögur úr *Skáldskaparmálum* fram í *Gylfaginningar*-hlutann. Hann er hugsanlega að störfum á þeim tíma að ekki er til lengri gerð af *Háttatali*. Þess vegna er kvæðið aðeins 56 erindi.

HEIMILDIR

HANDRIT EDDU

- A AM 748 Ib 4to. Myndir í CCIMÆ XVII. Útg. E. Wessén 1945. Texti í Jón Sigurðsson o.fl. 1852, 397–494.
- B AM 757 4to. Texti í Jón Sigurðsson o.fl. 1852, 501–572.
- C AM 748 II 4to. Myndir í CCIMÆ XVII. Útg. E. Wessén 1945. Texti í Jón Sigurðsson o.fl. 1852, 573–627.
- R *Regius*. GKS 2367 4to. Myndir í CCIMÆ XIV. Útg. E. Wessén 1940. Texti í Faulkes 1998, 1999 og 2005.
- T *Trajectinus*. Utrecht 1374. Myndir í *Early Icelandic Manuscripts in Facsimile* XV. Útg. Anthony Faulkes. Texti í van Eeden 1913 og Árni Björnsson 1975.
- U *Upsaliensis* DG 11 4to. Myndir í Grape o.fl., 1966. Texti í Grape o.fl. 1977.
- W *Wormianus*. AM 242 fol. Myndir í CCIMÆ II. Útg. Finnur Jónsson 1931. Texti í Finnur Jónsson 1924.
- AM 756, 4to, afrit (18 blöð) af W. Texti að hluta í Jón Sigurðsson o.fl. 1852, 495–500.

25 Sjá Grape 1962:10–11. Sá sem mest hefur rýnt í handritið DG 11 4to nýlega, Lasse Mårtensson, telur öll líkindi til að þetta sé rétt skrifaragreining.

EDDU-ÚTGÁFUR SEM STUÐST ER VIÐ

- Árni Björnsson (útg.). 1975. *Snorra Edda*. Reykjavík: Íðunn.
- Faulkes, Anthony (útg.). 1998. *Edda. Skáldskaparmál*. London: Viking Society for Northern Research, University College.
- Faulkes, Anthony (útg.). 1999. *Edda. Háttatal*. London: Viking Society for northern Research, University College.
- Faulkes, Anthony. 2005. *Edda. Prologue and Gylfaginning*. (2nd. ed.). London: Viking Society for Northern Research. University College.
- Finnur Jónsson (útg.). 1931. *Edda Snorra Sturlusonar*. Udgivet efter håndskrifterne af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Grape, Anders (útg.). 1962. *Snorre Sturlasons Edda. Uppsala-handskriften DG 11*. [1]. Facsimileedition i ljustryck. Stockholm: Uppsala Universitetsbibliotek.
- Grape, Anders o.fl. (útg.). 1977. *Snorre Sturlasons Edda. Uppsala-handskriften DG 11*. 2. Transkriberad text och paleografisk kommentar. Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek.
- Jón Sigurðsson o.fl. (útg.). 1848. *Edda Snorra Sturlusonar*. Tomus primus, continens: Formáli, Gylfaginning, Bragaræður, Skáldskaparmál et Háttatal. Hafniæ: Sumptibus Legati Arnamagnæani. J. D. Quist.
- Jón Sigurðsson o.fl. (útg.). 1852. *Edda Snorra Sturlusonar*. Tomus secundus, continens: Tractatus philologicos et additamenta ex codicibus manuscriptis. Hafniæ: Sumptibus Legati Arnamagnæani. J. D. Quist.
- Jón Sigurðsson o.fl. (útg.). 1880–87. *Edda Snorra Sturlusonar*. Tomus tertius, continens: Præfationem, commentarios in carmina, Skáldatal cum commentario, indicem generalem. Hafniæ: Sumptibus Legati Arnamagnæani. J. D. Quist.
- Rask, Rasmus Kr. (útg.). 1818. *Snorra-Edda ásamt Skáldu og þar með fylgjandi ritgjörðum*. Eptir gömlum skinnbókum. Stockhólmi: Prentuð í hinni Elfénsku prentsmiðju.

AÐRAR HEIMILDIR

- Byskupa sögur* II. 1948. (Guðni Jónsson bjó til prentunar). Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan.
- Einar Ól. Sveinsson (útg.). 1974. *Fagrar heyrði eg raddirnar*. Þjóðkvæði og stef. (1. prentun 1942). Reykjavík: Mál og menning.
- Faulkes, Anthony. 1998. „Introduction. Text and Notes.“ *Edda. Skáldskaparmál*. London: Viking Society for Northern Research, University College.
- Faulkes, Anthony. 1998. *Glossary and Index of Names. Edda. Skáldskaparmál*. London: Viking Society for northern Research, University College.
- Faulkes, Anthony. 1977. „The Prologue to Snorra Edda; An attempt at Reconstruction.“ *Gripla* 3: 204–13.

- Finnur Jónsson. 1884–1891. *Smástykkir* 1–16. København.
- Finnur Jónsson. 1886. „Præfatio“. Jón Sigurðsson o.fl. (útg.). 1880–87. *Edda Snorra Sturlusonar*, i–cxix.
- Finnur Jónsson. 1931. „Indledning.“ Finnur Jónsson (útg.) *Edda Snorra Sturlusonar*. Udgivet efter håndskrifterne af Kommissionen for Det Arnamagnæanske Legat. København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk forlag, i–lix.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. 2009. „Hvernig leit Uppsalaabók út í öndverðu?“ *Á austrvega. Saga and East Scandinavia. Preprint papers of The 14th International Saga Conference*, ritstj. Agneta Ney o.fl. Gävle: Gävle University Press, 343–345.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. 2010. „Helga Sturludóttir og Sölmundur austmaður.“ *Guðrúnarstikki kveðinn Guðrúnu Nordal fimmtugri*, ritstj. Gísli Sigurðsson, Halldóra Jónsdóttir og Torfi Tulinius. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen, 34–37.
- Guðrún Nordal. 2001. *Tools of Literacy. The Role of Skaldic Verse in Icelandic Textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.
- Heimir Pálsson. 2010. *Tertium vero datur*. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-126249>
- Konráð Gíslason. 1869. „De ældste Runeindskrifteres sproglige Stilling.“ *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. 1869:35–158.
- Krömmelbein, Thomas. 1992. „Creative Compilers. Observations on the Manuscript Tradition of Snorri’s *Edda*.“ *Snorrastefna*, ritstj. Úlfar Bagason. Reykjavík: Stofnun Sigurðar Nordals, 113–129.
- Mårtensson, Lasse. 2010. „Översikten över Håttatal i DG 11 4to – dess funktion och ursprung.“ *Gripla* 21: 105–145.
- Mårtensson, Lasse og Heimir Pálsson. 2009. „Anmärkningsvärda suspensioner i DG 11 4to (Codex Upsaliensis av Snorra Edda) – spåren av en skriven förlaga?“ *Scripta Islandica* 59/2008: 135–155.
- Sverrir Tómasson. 1992. „Erlendur vísdómur og forn fræði.“ *Íslensk bókmenntasaga* I, ritstj. Vésteinn Ólason. Reykjavík: Mál og menning, 517–571.
- Sverrir Tómasson. 1996. „Nýsköpun eða endurtekning? Íslensk skáldmennt og Snorra Edda fram til 1609.“ *Guðamjöldur og arnarleir. Safn ritgerða um eddulist*, ritstj. Sverrir Tómasson. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1–64.
- Thorell, Olof. 1977. „Inledning.“ *Snorre Sturlassons Edda, Uppsala-handskriften DG 11. 2. Transkriberad text och paleografisk kommentar*, ritstj. Anders Grape o. fl. Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek, ix–xxi.
- Wessén, Elias. 1945. „Introduction.“ *Corpus Codicum Islandorum Medii Aevi. Vol. XVII. Fragments of the Elder and the Younger Edda*, ritstj. Elias Wessén. Copenhagen: Einar Munksgaard, 9–23.

SUMMARY

Uppsalaedda, DG 11 4to: Manuscript and content arrangement.

Keywords: The Younger Edda, Snorri Sturluson, teaching material.

This article deals with the structure of Snorri Sturluson's *Edda* as presented in the manuscript DG 11 4to in Uppsala University Library, Carolina Rediviva. In the manuscript, one of the oldest containing Snorri's *Edda*, the work is structured quite differently from the way it is presented in the other main manuscripts. The author argues that the text represents a teacher's redaction of the work, and also a collection of material presumably associated with Snorri Sturluson's scriptorium (such as *Skáldatal*, *Ættartala Sturlunga* and *Lögsögumannatal*). The redaction is really meant to consist of two books, Liber primus and Liber secundus. The author also suggests that *Skáldatal* ought really to be called *Hofðingjatal*, for it refers to six or seven chieftains who did not have poets in their retinue.

Heimir Pálsson
docent, lektor emeritus, Uppsala universitet
Östra Ågatan 73 D
SE-753 22 Uppsala
Heimir.Palsson@nordiska.uu.se